

DISKUSE

OLGA ŠTĚPÁNKOVÁ

K marxistickému pojetí agrární a rolnické otázky

Pojmu agrární a rolnická otázka se často používá zcela samozřejmě a s pocitem, že je jejich obsah jasný. A přece tomu tak není. Na obsah těchto pojmů jsou názory v mnohém odlišné, i když jde o jednu ze základních otázek marxismu-leninismu. Odlišnosti v těchto názorech nám nemohou být lhostejné, poněvadž se nutně odrážejí v konkrétním zpracování a chápání problémů rolnické otázky i v propagandistické práci.

Podívejme se nejdříve na obsah agrární otázky. Mnohé definice vyjadřující obsah agrární otázky chápou ji jako teorii, která pojednává o ekonomických zákonech rozvoje zemědělství a rolnického hospodářství. Její náplň omezuje zejména na rozbor ekonomických poměrů v zemědělství. Tak např. v článku J. Vavříka *K pojetí rolnické otázky* v časopise *Přehled* (čís. 2, 1959, str. 108) je uvedeno, že na diskusi pořádané Ústavem pro další vzdělávání vysokoškolských učitelů marxismu-leninismu „většina soudruhů agrární otázku v podstatě chápala jako teorii, která vysvětluje především vlastnické vztahy k půdě (a to od rozpadu prvobytné společnosti), zabývá se ekonomickými zákony rozvoje zemědělství, ekonomickým protikladem města a venkova a charakterizuje nám sociálně-ekonomickou strukturu na vesnici“. Definice uvedená v sovětské *Velké encyklopedii* jde dál a vedle rozboru pozemkových vztahů a ekonomických zákonů rolnického hospodářství zahrnuje do definice také otázky tříd a třídního boje na vesnici. Agrární otázka je zde definována jako „otázka pojednávající o pozemkových vztazích, třídách a třídním boji na vesnici, o ekonomických zákonech rolnického hospodářství“ (Bolšaja sovětskaja encyklopedija, vyd. 1949, sv. I, str. 337). Jiná definice pak omezuje určení třídních vztahů patřících do oblasti agrární otázky, a to v tom smyslu, že kromě ekonomických stránek rozvoje zemědělství zahrnuje do ní oblast vzájemných vztahů proletariátu a rolnictva v různých etapách revolučního hnutí. Tak např. I. D. Laptěv, který je autorem hesla „agrární otázka“ v *Zemědělské encyklopedii* zahrnuje do ní tyto problémy: zvláštnosti vývoje zemědělství v různých historických etapách; otázku protikladu mezi městem a venkovem; vývoj forem vlastnictví půdy; vznik a vývoj kapitalismu v zemědělství; formy vykořisťování drobného zemědělského hospodářství velkým pozemkovým vlastnictvím a kapitálem, podstatu a formy třídní diferenciace rolnictva a otázky vzájemných vztahů proletariátu a rolnictva v různých etapách revolučního hnutí. (Selskochozajstvennaja encyklopedija, sv. I, Moskva 1949, str. 50.)

Uvedená pojetí agrární otázky se od sebe odlišují předně tím, že jedno odtrhuje ekonomické a třídní vztahy a omezuje agrární otázku na vztahy čistě ekonomické. V tom případě problémy třídních vztahů se pak stávají náplní otázky rolnické. Druhé pojetí řeší souvislosti a vztahy ekonomické i třídní, a to v určitém rozsahu.

Které stanovisko je správné a jaký je obsah agrární otázky, není tak lehké stanovit. Marx se v řadě prací (např. v *Třídním boji ve Francii 1848–1850*, v *Osmnáctém brumairu Ludvíka Bonaparta*, v *Občanské válce ve Francii* a v *Kapitálu*) zabýval rozбором hospodářského postavení venkovského obyvatelstva hlavně v západoevropských zemích. Na základě analýzy konkrétních faktů dospěl k názoru, že převážná část venkovského obyvatelstva je vystavena vykořisťování a je schopna stát se spoluhojovníkem proletariátu. Je známa Marxova věta z dopisu Engelsovi, kde říká, že celá věc v Německu bude záviset na možnosti podepít proletářskou revoluci jakýmsi druhým vydáním selské války. Stejně tak Engels ve svých pracích *Předmluva k německé selské válce*, *Revoluce a kontrarevoluce v Německu* a *Rolnická otázka ve Francii a Německu* dokazuje, že proletariát musí počítat s rolnictvem jako se spojencem v boji za vydobytí moci, že proletářskou revoluci je nutné spojit s rolnickým revolučním hnutím.

Marx a Engels formulovali problémy agrární a rolnické otázky pouze rámcově a obecně. Je to přirozené, poněvadž v době vzniku marxismu nebylo ještě plně jasno o možnostech rozvoje výrobních sil a o tempu vývoje kapitalistické společnosti vůbec, zejména pak zemědělství. Hlavní závěry byly pak formulovány s dalším vývojem kapitalismu v druhé polovině XIX. století.

K rozpracování agrární a rolnické otázky dochází ke konci XIX. století a na počátku XX. století. Otázka proletářské revoluce se s nástupem imperialismu stává otázkou živé praxe. To si vynucovalo konkrétnější a hlubší rozpracování agrární a rolnické otázky. V roce 1899 vychází *Agrární otázka* od K. Kautského. Když pak Il. internacionála zradila marxistické ideje, prakticky uplatňuje a dále teoreticky rozvíjí marxismus ruská sociální demokracie v čele s Leninem. V. I. Lenin v řadě svých prací propracoval otázku postavení rolnictva za kapitalismu a postup strany vůči jednotlivým skupinám vesnického obyvatelstva. Jsou to např. práce *Vývoj kapitalismu v Rusku*, *O našem agrárním programu*, *Vývoj kapitalismu v zemědělství*, *Agrární program ruské sociální demokracie*, *K vesnické chudíně*, *Dvě taktiky sociální demokracie v demokratické revoluci*, *Agrární program sociální demokracie v I. ruské revoluci* a řada jiných prací. I když v těchto pracích Marxe, Engelse a Lenina nenajdeme definici agrární a rolnické otázky, přece není pochyb, že řešení těchto otázek v jejich pracích obsah této otázky ukazují.

Venkovské obyvatelstvo je za kapitalismu důležitou složkou obyvatelstva, výroby a politické moci. Proletariát, když řeší otázky boje o moc, nutně narazí na tu část obyvatelstva, která je svázána se zemědělskou výrobou, a tím na problémy zemědělství. I jako nejpokrokovější třída kapitalistické společnosti se musí zajímat o tuto část obyvatelstva, zejména o pracující rolníky, poněvadž bez jejich podpory nemůže ani zvítězit v boji proti kapitálu, ani vytvořit nové výrobní vztahy. Venkovské obyvatelstvo ho proto zajímá jako skupina, jejíž postavení se musí řešit v souvislosti s bojem proti kapitálu. Proletariát v Rusku stál například před úkolem odstranit zbytky feudalismu v zemědělství, neboť se staly nesmírnou brzdou kapitalistického vývoje Ruska a stejně tak dalšího rozvoje třídního boje na vesnici. Agrární otázka v Rusku spočívala v této etapě v odstranění staré středověké držby půdy, poněvadž to bylo v naprostém nesouladu s celým systémem národního hospodářství, které se přeměnilo v hospodářství kapitalistické. I když šlo v podstatě o změnu buržoazní, bylo důležité, která skupina z přímo zainteresovaných — statkářská či rolnická — tuto změnu provede či usměrní. Řešení této významné otázky souviselo přímo s bojem proletariátu, a proto sociální demokracie řešila tento ekonomický a politický úkol, vedla rolnictvo do boje se statkáři jako s třídou, která žila z nevolnického vykořisťování. Řešení agrární otázky je tedy spjata s dělnickým hnutím a spolu s bojem dělnické třídy za výstavbu komunismu bude také uzavřeno.

Z uvedeného vyplývá a autorka se domnívá, že agrární otázka zkoumá vztah dělnické třídy k zemědělství, k různým třídám, vrstvám a skupinám vesnického obyvatelstva. Nepokládá za správné odtrhávat v rámci agrární a rolnické otázky zkoumání vztahů ekonomických a politických, poněvadž tak nelze podat marxistický obraz skutečnosti, ukázat nevyhnutelnost vykořisťování a vyvlastňování a východisko z toho stavu, které ukazuje ekonomický vývoj. Ekonomická stránka otázky je nutná, i když na druhé straně se nelze omezit pouze na ni; nedílnou součástí otázky je rozbor třídních sil, jejich vztahů a toho, která třída a jakými metodami provede nutné a nevyhnutelné změny, které ukazuje ekonomický vývoj.

Opáčný způsob chápání a odtrhávání ekonomické a politické stránky je neprospěšný. Může vést ke snaze hledat odpovědi na konkrétní otázky v prostém logickém rozvíjení všeobecných pravd o základních problémech rolnické otázky, a tak může sklouznout do vulgarisování marxismu.

I když se na první pohled zdá, že V. I. Lenin ve svých spisech pojmy agrární a rolnická otázka nerozlišuje, není tomu tak. V. I. Lenin používá pojmu agrární program, agrární revoluce, rolnická revoluce a agrární a rolnická otázka vždy v přesném slova smyslu. Jeho stanovisko k této otázce je vyjádřeno v práci *Agrární program ruské sociální demokracie*. V. I. Lenin zde říká: »Agrárním programem rozumíme stanovení vůdčích zásad sociálně demokratické politiky v agrární otázce, tj. ve vztahu k zemědělství, k různým třídám, vrstvám a skupinám venkovského obyvatelstva. V takové „rolnické“ zemi, jako je Rusko, je přirozeně agrární program socialistů hlavně, ne-li výhradně „rolnickým programem“, programem, který stanoví poměr k rolnické otázce. Velkostatkáři, zemědělští, námezdní dělníci a „rolníci“ — to jsou tři hlavní složky venkovského obyvatelstva v každé kapitalistické zemi, včetně Ruska. A tak, jako je určitý a jasný již sám sebou poměr sociálních demokracií k prvním oběma ze zmíněných tří složek (k statkářům a dělníkům), tak je neurčitý i sám pojem „rolnictva“ a tím spíše naše politika, pokud jde o základní otázky jeho způsobu života a jeho vývoje. Je-li na západě jádrem agrárního programu sociálních demokracií právě „rolnická otázka“, pak jim musí být v Rusku ještě mnohonásobně větší měrou.« (Lenin, Spisy, sv. 6, vyd. I, str. 105.)

Vyjdeme-li z pojetí agrární a rolnické otázky V. I. Leninem, pak obsah agrární a rolnické otázky nestojí vedle sebe tak, že by jedna řešila vztahy ekonomické a druhá vztahy třídní. Agrární otázka je pojem širší než otázka rolnická. Rolnická otázka je součástí a hlavním jádrem otázky agrární.

Zbývá ještě osvětlit, co tvoří obsah rolnické otázky, jestliže agrární otázka řeší vztah dělnické třídy k zemědělství, k různým třídám, vrstvám a skupinám vesnického obyvatelstva. Uvážíme-li, že hlavními složkami venkovského obyvatelstva jsou zemědělstí dělníci, pracující rolníci a vesnická buržoazie, vidíme, že se do popředí nutně dostává problém poměru k rolnictvu. Zemědělstí dělníci jsou součástí proletariátu, vesnická buržoazie je součástí buržoazie; zbývá nám však „rolnictvo“, které je nutno získat jako spojence proletariátu a které má současně řadu zvláštností. Svým významem v řešení socialistické revoluce a zvláštnostmi svého postavení si přímo vynucuje mimořádnou pozornost, která dostává výraz v tom, že se vztah dělnické třídy k rolnictvu v různých etapách vývoje revolučního hnutí stává předmětem tzv. rolnické otázky. Definice uvedená v sovětské encyklopedii, která říká, že „rolnická otázka je součástí marxisticko-leninského učení o socialistické revoluci a diktatuře proletariátu, otázka spojence dělnické třídy v boji za svržení moci statkářů a kapitalistů, za ustavení moci pracujících, za vybudování komunistické společnosti“, vyjadřuje přesně její obsah. (Bolšaja sovětskaja encyklopedija, vyd. 1949, sv. I, str. 337.)

Zbývá jen podotknout, že s vývojem socialistické revoluce, která odstraňuje jak zemědělský proletariát, tak vesnickou buržoazii, se agrární otázka zužuje na otázku rolnickou, takže v současnosti mluvíme jen o otázce rolnické.

JIRÍ SETINSKÝ

K otázce podstaty a funkce úvěru za socialismu

Diskuse vedené v poslední době o zbožní výrobě za socialismu a o zvýšení významu hodnotových kategorií při řízení a plánování národního hospodářství obrátily v poněkud větší míře pozornost též na otázky významu úvěru za socialismu. V československém i sovětském odborném tisku se objevila řada statí zabývajících se hlouběji nejen praktickou nebo technickou stránkou socialistického úvěru, nýbrž i teoretickým zkoumáním jeho předpokladů a podstaty. Domnívám se, že oživení diskusí také na tomto poli je možno jen uvítat, neboť právě teoretické zkoumání úvěru bylo až dosud značně zanedbáváno ve srovnání s jinými problémy politické ekonomie socialismu. Ve své diskusní stati bych chtěl navázat na některé názory vyslovené zejména v sovětských ekonomických časopisech a rozvést tyto názory ještě dále. Půjde mi při tom především o některá zpřesnění, jež se týkají problematiky zdrojů a úkolů socialistického úvěru.

Východiskem pojednání bude vysvětlení příčin úvěru za socialismu. Běžné zdůvodnění vychází z faktu zbožně peněžního hospodářství za socialismu a dále z rozporu mezi dobou výroby a dobou oběhu. S tím na jedné straně souvisí dočasná uvolňování peněžních prostředků a na druhé straně jejich dočasná potřeba. Tento rozpor řeší právě úvěr.

Takto — stručně řečeno — chápe nutnost úvěru za socialismu celá řada autorů. Můžeme uvést např. třetí vydání učebnice *Politické ekonomie* nebo sovětskou vysokoškolskou učebnici z r. 1957 *Děněžnoje obraščenie i kredit SSSR* (redigoval prof. Z. V. Atlas), dále drobnou práci prof. Ikonnikova *Kredit v socialistickém občestve* z r. 1959, z naší literatury článek Petřivalského ve *Financích a úvěru* č. 7 z r. 1959 *K otázce nutnosti bankovního úvěru v socialistické společnosti* a konečně i publikaci *Úloha financí v současné ekonomice ČSR*, která vyšla v r. 1959.

Domnívám se však, že uvedené vysvětlení plně nevystihuje podstatu věci; vychází konečnou z praktického řešení, aniž by obsahovalo vnitřní příčiny tohoto řešení. Zejména pak pokládám za nesprávné vyvozovat úvěr z funkce peněz jako platidla (srovnej např. učebnici *Politické ekonomie* nebo zmíněnou práci prof. Ikonnikova a také publikaci *Úloha financí*). Zde se po mém soudu stavějí věci na hlavu. Vždyť funkce peněz jako platidla vzniká teprve s úvěrovými vztahy, je jimi podmíněna a ne naopak. Nutnost úvěru za socialismu můžeme uspokojivě vysvětlit jen na tom základě, z něhož vycházíme i v politické ekonomii kapitalismu, tj. na základě základního ekonomického zákona příslušného hospodářského řádu, v našem případě na základě základního ekonomického zákona socialismu.

Úvěr za kapitalismu definujeme jako formu pohybu zápůjčního kapitálu. Řeší se tak rozpor mezi dočasnou nemožností použít uvolněných peněžních prostředků (jež jsou za kapitalismu zároveň peněžním kapitálem, a proto musí přinést svému majiteli zisk) v rámci daného podniku a mezi nutností jejich kapitálové, tj. zhodnocovací funkce. Tedy jen ze základního ekono-